

TAUSTAKSI

Ajankohtaisiin elokuvaan liittyvää taustatietoa

Elokuva: ***Muiden elämä*** (Das Leben der Anderen). Ohjaus Florian Henckel von Donnersmarck, pääosissa Ulrich Muhe, Martina Gedeck ja Sebastian Koch. Saksa 2006.

Muiden elämä -elokuva liittyy niihin suuriin kysymyksiin, joita DDR jätti perinnökseen entisille kansalaisilleen: ketkä ovat vastuussa siitä, mitä Itä-Saksa teki tavallisille itä-saksalaisille? Entinen DDR vainosi omia kansalaisiaan: ihmisten ajattelua ja puheita valvottiin (esimerkkejä riittää: puhelimia kuunneltiin, kirjeitä avattiin, jokaisessa asuintalossa oleva tiedottaja raportoi asuinhuoneistossa yöpyvistä vieraista), liikkumista rajoitettiin, toisinajattelijoita suljettiin kotiarestiin ja vankilaan. Vankiloissa käytettiin kidutusta. Pahimmillaan valtiovalta ampui omia kansalaisiaan heidän yrittäessään paeta länteen. Ketkä ovat vastuussa tästä kaikesta? Se likapyykin pesu, mikä on parhaillaan käynnissä entisessä Itä-Saksassa sen kommunistihallinnon kaaduttua vuonna

1989, on ollut tämän elokuvan teemana. Kuten tämä elokuva haluaa sanoa, moni itä-saksalainen on sitä mieltä, ettei ole yksiselitteistä vastausta siihen ketkä olivat uhreja ja ketkä syyllisiä. Jälkeenpäin on esitetty näkemyksiä, joiden mukaan ei ollut syyllisiä ja syyttömiä vaan kaikki olivat samaan aikaan yksinomaan *uhreja*. Tämän logiikan mukaan Stasin urkinnan ja painostuksen kohteet eivät olleet ainoita uhreja vaan myös Stasin virkamies tai tiedottaja oli hänkin uhri: *järjestelmän uhri*. Miksi moni itä-saksalainen haluaa ajatella tällä tavalla? Vastaus on siinä, että poikkeuksellisen moni itä-saksalainen vahti omia maanmiehiään - naapureita, työtovereita tai jopa omia perheenjäseniään - ja heidän on tietenkin helpottavaa ajatella olevansa enemmänkin uhreja kuin tekijöitä. Kysymykset eivät lopu tähän. Entä DDR:n rajajoukkojen sotilas, joka ampui pakoa yrittävän kansalaisen kuoliaaksi. Onko hänkin järjestelmän uhri, kun hän totteli käskyä - vai onko hänet tuomittava murhasta? Nämä kysymykset nousevat esiin tästä elokuvasta

Mikä ihmeen DDR ja mihin se tarvitsi maailman suurinta kontrolli- ja valvontakoneistoa?

Saksan demokraattinen tasavalta oli olemassa vuosina 1949-1990. Se oli seurausta Saksan jaosta kahteen miehitysvyöhykkeeseen toisen maailmansodan jälkeen. Vanhan natsi-Saksan jakaminen kahteen osaan ei ollut toisen maailmansodan voittajien varsinaisena tavoitteena. Siihen ikään kuin jouduttiin sitä mukaa, kun maailma alkoi vuoden 1945

jälkeen jakautua länsimaista demokratiaa puolustavaan länteen ja kommunistiseen itään. Saksa oli ainoa toisen maailmansodan hävinnyt valtio ja kansakunta, joka pirstottiin voittajien kesken kahdeksi samaa kieltä puhuviksi erillisiksi valtioiksi.

Sitä mukaa kuin kylmän sodan rintamalinjat vakiintuivat, Itä-Saksaan pystytettiin Neuvostoliiton mallin mukainen yksipuoluejärjestelmä (muiden puolueiden toiminta kiellettiin), oppositio toiminta samoin kuin järjestelmään kohdistuva arvostelu kriminalisoitiin (DDR: perustuslain 6. pykälä, millä tehtiin rikolliseksi ”boikotti ja kiihotus demokraattisia laitoksia ja organisaatioita vastaan”). Neuvostoliitosta omaksuttu talouden 5-vuotissuunnitelmat otettiin käyttöön, mikä ei kuitenkaan estänyt sitä, että DDR:ssä työn tuottavuus oli paljon alhaisempi kuin Länsi-Saksassa. Aikaa myöden myös elintasoero verrattuna kapitalistisen Länsi-Saksaan suureni ja suureni. Länsi- ja Itä-Saksasta tuli kahden kilpailevan järjestelmän mannekiineja, ja Itä-Saksan osalta se tarkoitti sitä, että samaan aikaan kun Länsi-Saksa koki ennen näkemättömän talouskasvun, DDR yritti päästä samaan vauhtiin nostamalla työläisten tuotantokiintiöitä (työnormeja). Pitkällä aikavälillä talous kuitenkin kasvoi Itä-Saksankin puolella, ja tavallinen DDR-ihminen koki elintasonsa nousevan joskaan ei samassa tahdissa läntisellä puolella olevan saksalaisen kanssa. Koko DDR:n olemassaolon ajan ei tavallisen ihmisen elintaso noussut lähellekään länsi-saksalaista tasoa: kulutustavaroista oli pulaa, asunnot olivat ahtaita ja niitä joutui jonottamaan vuosikausia. Kerrotaan tarinoita, joiden mukaan DDR:n kansalaisilla oli tapana ilmoittaa vastasyntynyt jälkeläisensä autojonoon: silloin jälkimmäisillä oli toivoa saada ostaa

Trabant täytettyään 18-vuotta.

Stasin eli DDR:n salaisen poliisin - itä-saksalaisten tuttavallisesti kutsuma "nuuskintavirasto" (das Snuffelamt) tai yksinkertaisesti "yhtiö" - perustaminen liittyi olennaisesti Itä- ja Länsi-Saksan väliseen elintasokuiluun. Järjestö perustettiin vuonna 1950. Alun perin se perustettiin vieraita valtoja eli kapitalistista länttä vakoilevaksi turvallisuuspoliisiksi. Tehtävä muuttui, sai uudenlaisen painotuksen. Pian Stasi sai valvoa myös omia kansalaisia. Elokuva kuvaa niitä menettelytapoja, joita Stasi käytti, joten tähän ei ole tarvetta paneutua sen enempää. Sen sijaan kannattaa huomata Stasin valtava koko. Sen organisaatio paisui jättimäiseksi. DDR:n loppuaikana järjestön palkkalistoilla oli 85 000-91 000 päätoimista virkailijaa. Sen lisäksi oli 150 000- 300 000 aktiivista urkkijaa ja tilapäisiä ilmiantajia, joiden tarkkaa lukumäärää ei kukaan tiedä. Arviot vaihtelevat 600 000 ja 2 miljoonan välillä. Myös alle 18-vuotiaita käytettiin. Noin 6 % Stasin tiedottajista oli alle 18-vuotiaita, jotka raportoivat vanhemmista ihmisistä tai luokkatovereistaan. Miltä suomalaisesta lukiolaisesta tuntuisi, jos hän tietäisi tai epäilisi jonkun luokkatovereistaan raportoivat jollekin toiselle? Stasin arkistoon päätyi noin 6 miljoonan ihmisen tiedot, noin 1/3 koko Itä-Saksan väestöstä. Voidaan sanoa, että Stasi loi tehokkaamman urkintakoneiston kuin sen tunnetut virkaveljet. Neuvostoliiton KGB:en tai natsi-Saksan Gestapoon verrattuna DDR:ssä salaiseen poliisiin kuuluvien vakinaisten, pysyvien ja tilapäisten tiedottajien suhde verrattuna vahdittavien määrään oli pienin. Natsi-Saksan Gestapossa oli 1 upseeri jokaista 2000 vahdittavaa saksalaista kohden. Neuvostoliiton KGB:ssä oli 1 upseeri 5830 neuvostoliittolaista kohden. Itä-Saksassa

suhde oli se, että yhtä vakinaista työntekijää, pysyvää tai tilapäistä urkkijaa kohden oli vain 6,5 mahdollista saksalaista.

Mihin DDR tarvitsi maailman suurinta urkkijajärjestelmää? Vastaus on varsin yksinkertainen. Muihin itäblokkiin kuuluneihin maihin verrattuna kapitalistisen lännen ja sosialistisen idän välinen elintasokuilu näkyi poikkeuksellisen hyvin juuri Itä-Saksassa. Itä-saksalaisilla oli oma vertauskohteensa, mihin he vertasivat omaa vallitsevaa todellisuuttaan: se oli Länsi-Saksa. Sitä mukaa kun Itä-Saksan kommunistipuolueen SED:n lupaukset, jotka koskivat elintason kohoamista, alkoivat olla huutavassa ristiriidassa DDR:ssä vallitsevan todellisuuden kanssa, Länsi-Saksan tarjoama ”malli” nosti ihmiset järjestelmää vastaan. Länsi-Saksan televisio näkyi Itä-Saksan puolella ja tämä loi tavallisen ihmisen mielessä kuvan länessä vallitsevasta yltäkylläisyydestä. DDR:n valtaapitävien kannalta oli erityisen hankalaa se, että päävihollinen eli länsi puhui samaa kieltä kuin oma kansa - ja vihollinen oli vielä piileskeli tavallisen itä-saksalaisen olohuoneen nurkassa. Voidaan sanoa, että suurin osa DDR:n asukkaista seurasi Länsi-Saksan televisiota. Tämä sai myös huvittavia piirteitä. Itä-Saksan luoteiskolkassa asuvat ihmiset valittivat sitä, että länsiohjelmat näkyivät heikosti heidän alueellaan. Niinpä he pommittivat lännen televisioyhtiöitä kirjelmillä, missä pyydettiin vahvistamaan lähettimien tehoa.

Länsi-Saksan antaman vertailukohteen lisäksi DDR:llä oli toinen syy oman urkkijajärjestelmän perustamiselle. Ennen Berliinin muurin

rakentamista vuonna 1961 itä-saksalaiset saattoivat paeta länteen Länsi-Berliinin kautta. Väestöpako oli mittavaa. Vuoteen 1961 mennessä DDR oli menettänyt 2,7 miljoonaa kansalaistaan, parasta työvoimaansa. Väestöpako oli niin suuri, että se uhkasi romahduttaa Itä-Saksan talouden. Muurin rakentaminen vuonna 1961 sulki kulkureitin, mutta se ei tehnyt tyhjäksi itä-saksalaisten halua muuttaa länteen. Tämän jälkeen Stasin eräänä tehtävänä oli estää länteen suuntautuvat pakoyritykset ja ylipäättään vainota toisinajattelijoita, jotka saattoivat puheillaan ja kirjoituksillaan rohkaista ihmisiä joukkopakoon.

Lyhyesti sanottuna – Länsi-Saksan takia kapitalistisen lännen ja sosialistien idän välinen elintasoero sekä kansalaisvapauksien puuttuminen tuli erityisen räikeästi ilmi juuri itä-saksalaisille ja tämä oli se syy, miksi DDR tarvitsi maailman suurinta urkintajärjestelmää vahtimaan omia kansalaisiaan.

Jälkipyykki

Kuten alussa todettiin, DDR:n kaaduttua itä-saksalaiset ovat joutuneet pesemään omaa likapyykkiään. Keskeisin kysymys on se, mikä sai niin monet tavalliset ihmiset vakoilemaan omaa lähipiiriään, työtovereitaan, jopa omia perheenjäseniään. Tavallisin vastaus on se, että heidät pakotettiin tekemään näin. Nykyisen Stasin arkiston johtajalla Johannes Legnerillä on toisenlainen näkemys asiasta. Hän on sanonut, ettei tavallisten ihmisten ollut pakko vakoilla naapureitaan. Hänen

perustelunsa on se, ettei Stasin arkistosta ole tullut esiin tapauksia, joissa yhteistoiminnasta kieltäytyneitä olisi erityisesti rangaistu. Mikä sitten sai ihmiset vahtimaan toisiaan? Jäljelle jää lähinnä kaksi vaihtoehtoa: sokea usko ideologiaan tai tietoinen opportunisti eli tietoisuus siitä, että järjestelmälle tehdyt ”palvelukset” toivat tullessaan virkaylennyksiä tai aineellisia etuisuuksia. Onko niin, että tietynlaisissa olosuhteissa, esimerkiksi totalitaarisen, kaikkea ja kaikkia kontrolloivan järjestelmän vallitessa osassa ihmisiä nousee esiin oman edun tavoittelija? Oliko yksilöissä piilevä oman edun tavoittelu enemmän kuin sokea usko ideologiaan syy siihen, että moni itä-saksalainen vakoili omia kanssaihmiään? Jokainen elokuvan nähnyt pohtii näitä kysymyksiä mielessään saamatta yksiselitteistä vastausta. Ehkä se on elokuvan tarkoitus.

Kirjallisuus:

Seppo Hentilä, DDR – valtio ilman kansaa. Helsinki 1992.

Claudia Rusch: Stasi tiskipöydän takana. Juva 2006.

Esa Sundbäck 7.2.2007

Elokuva: ***Tali-Ihantala 1944***. Ohjaus: Åke Lindman-Sakari Kirjavainen.
Suomi 2007.

Elokuvan oma www-sivusto löytyy osoitteesta: www.tali-ihantala.fi

Elokuva liittyy Suomen osallistumiseen toiseen maailmansotaan ja vuoteen 1944, jolloin Neuvostoliitto käynnisti massiivisen hyökkäyksen Karjalan kannaksella. Suomalaisen oli peräännyttävä, ja neuvostoarmeijan eteneminen saatiin pysäytettyä Viipurin pohjoispuolella Tali-Ihantalassa 25.6-8.7.1944. Pääosin 10x10 kilometrin kokoisella alueella taisteli kaikkiaan 50 000 suomalaista ja 150 000 neuvostoliittolaista. Suomalaisia kaatui 1101, ja haavoittuneita ja kadonneita oli 6262+1096. Arviolta 4500-5500 venäläistä kaatui ja 13500-14500 haavoittui.

Miksi "torjuntavoitto"?

Tali-Ihantalan taistelusta puhuttaessa käytetään sanaa "torjuntavoitto". Tällä tarkoitetaan sitä, että kun neuvostojoukkojen hyökkäysvoima ehtyi eivätkä ne saavuttaneet tavoitettaan määräaikana, neuvostojohto lievensi rauhanehdoja. Neuvostojoukkojen alkuperäisenä tehtävänä oli suomalaisten vastarinnan murskaaminen. Nyt Stalin suostui neuvotteluihin toisin kuin aikaisemmin, jolloin NL oli vaatinut Suomelta

ehdotonta antautumista. Kannanmuutokseen vaikutti se, että Kannakselta alkaneen hyökkäysvauhdin hidastuessa Suomesta oli tullut toisarvoinen rintamasuunta Neuvostoliitolle. Neuvostoliitolla oli kiire Berliiniin, koska länsivallat olivat samoihin aikoihin nousseet maihin Normandiassa.

Taistelu oli tärkeä myös siinä mielessä, että ilman neuvostoarmeijan pysäyttämistä venäläisille olisi ollut avoin pääsy sisämaahan. Tässä tilanteessa ei suomalaisilla olisi ollut minkäänlaisia neuvottelumahdollisuuksia välirauhan saamiseksi Neuvostoliiton kanssa. Maa olisi miehitetty - se olisi kaikella todennäköisyydellä menettänyt itsenäisyytensä. Suomesta olisi tullut samanlainen maa kuin Virosta, Latviasta ja Liettuaista, jotka Neuvostoliitto liitti itseensä sitä mukaa kun puna-armeija työnsi saksalaisia edellään vuoden 1944 lopulla. Ilman Tali-Ihantala meidän tuntemamme suomalainen yhteiskunta oli muuttunut tyystiin toisenlaiseksi vuoden 1944 jälkeen.

Esa Sundbäck 30.11.2007

Teksti perustuu Ohto Mannisen haastatteluun Turun Sanomissa 4.6.2004